

אוניברסיטת בר-אילן

מעורבותם של הורים ומורים כמבוגרים משמעותיים, תהליך גיבוש זהות אישית,
אתנית ויהודית, ודפוסי שתייה מסוכנת של אלכוהול בקרב בני נוער עולים

מבני המנשה

מרב סגל

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך בבית-הספר לחינוך
של אוניברסיטת בר אילן

תשע"ו

רמת גן

אוניברסיטת בר-אילן
הספרייה

תקציר

רקע מדעי: בני מנשה הם חלק מבני השבטים "קוקיי", "ציין" ו"מיזו" המזהים עצמם כיהודים, ומתגוררים במדינות מיזוראם, אסאם ומניפור שבצפון מזרח הודו על גבול בורמה. על פי נתוני ארגון "שבי ישראל" (2010), כיום נמצאים בישראל כ-1,700 איש מקהילת בני מנשה, שעלו לישראל בעשור האחרון. המפגש הבין-תרבותי בין מזרח ומערב, הכולל שפה, מערכת ערכים וקודים חברתיים והתנהגותיים שונים, יוצר פערים וקונפליקטים מגוונים בין תרבות המוצא לתרבות החדשה, הכוללים מעברים רבים, ביניהם: מעבר מחברה מסורתית לחברה מודרנית מתפתחת, מעבר מחיים כיהודים בקרב גויים לחיים כיהודים בקרב יהודים, מעבר מתרבות המזרח לתרבות המערב ועוד. בנוסף לקשיים הנובעים מהבדלים תרבותיים, חווים העולים מהודו גם קשיים הנובעים מהופעתם החיצונית (משרד המשפטים, 2012).

בני נוער עולים מתמודדים, בין היתר, עם קשיי קליטה ועם תחושת ניכור ומהווים - כמו בני נוער עולים אחרים - אוכלוסיית סיכון. מתבגר עולה או בן לעולים, מתמודד בנוסף לחיפוש אחר עצמאותו וגיבוש זהותו האישית, גם עם קונפליקטים הקשורים לתהליך גיבוש הזהות האתנית שלו (Phinney, Horenczyk, Liebkind & Vedder, 2001).

במהלך גיל ההתבגרות, המאופיין בחיפוש אחר עצמאות ובתהליך גיבוש זהות אישית, מתנסים רבים מבני הנוער במגוון התנהגויות סיכון, ביניהן שימוש בסמים וצריכת אלכוהול (לב-רן, 2002). מחקרים מצביעים על מעורבות גבוהה יותר של בני נוער עולה וילדי עולים בשימוש בסמים ובצריכת אלכוהול מאשר בקרב בני נוער ילידי הארץ (מהל, 1999; סלונים - נבו וישראלוביץ', 2004). עוד נמצא, כי בקרב מתבגרים עולים הנמצאים בתהליך גיבוש זהות אישית ואתנית, קיימת סבירות גבוהה למשברים אישיים, דבר הגורר אחריו חיפוש נואש לפתרון המצוקה באמצעות פתרון לא אדפטיבי של שתיית אלכוהול (ברגר, 2002).

למערכת היחסים בין מתבגרים למבוגרים משמעותיים (כמו הורים ומורים) השפעה רבה על התנהגויות בריאות וסיכון (שימוש לרעה בחומרים ממכרים, עישון ואלכוהול) בגיל ההתבגרות, בעיקר בקרב מתבגרים עולים (Walsh, Harel-Fisch & Fogel-Grinvald, 2010; הראל-פיש). מספר מחקרים עסקו בבחינת ההבדלים בדפוסי שתיית האלכוהול בין עולים לבין ילידי הארץ, אך, טרם נעשה מחקר בנושא צריכת משקאות אלכוהוליים בקרב מתבגרים בני המנשה.

מטרת המחקר: מחקר חלוץ זה, אשר מתמקד במתבגרים בני מנשה, נועד לבדוק את הקשר בין תהליך עיצוב זהותם לבין נטייתם לפתח דפוסי שתייה בעייתיים של אלכוהול, תוך בדיקת מעורבותם של מבוגרים משמעותיים (הורים ומורים) בניבוי עיצוב הזהות ובניבוי דפוסי שתייה בעייתיים של אלכוהול.

התקווה היא, כי ממצאי מחקר זה יוכלו לתרום להבנת תהליכי גיבוש זהותם של מתבגרים בני מנשה לאור מערכת היחסים שלהם עם מבוגרים משמעותיים והעצמת תהליכים חיוביים אלו, אשר בתורם, יתרמו לצמצום דפוסי שתייה בעייתיים של אלכוהול בקרב אוכלוסייה זו. השערות המחקר מנוסחות במודל נתיבים, המציג את הקשרים הישירים והעקיפים המשוערים בין הימצאותם של מבוגרים משמעותיים וגיבוש הזהות לבין דפוסי שתייה אלכוהול של מתבגרים בני מנשה.

אוכלוסיית המחקר: אוכלוסיית היעד של המחקר הינה בני נוער עולים מקרב בני מנשה בכיתות ז'–י"ב (13–18), אשר עלו לישראל או שלפחות אחד מהוריהם עלה לישראל. קבוצת אוכלוסייה זו בישראל מונה 72 בני נוער העונים על קריטריונים אלה. במחקר עצמו לקחו חלק 63 נבדקים בשל סירובם של 9 להשתתף. מספר המשתתפים מהווה כ 88% מאוכלוסייה זו.

שיטת המחקר: המחקר בוצע בשיטת סקר עם שאלונים למילוי עצמי. השאלונים במחקר זה הלקוחים מתוך שאלון ה-HBSC, הינם שאלונים מתוקפים של ארגון הבריאות העולמי ותורגמו מאנגלית לעברית (הראל–פיש ושות', 2011). שאלון המחקר כלל 194 שאלות סגורות למילוי עצמי על ידי הנבדקים. השאלון הנו אנונימי והועבר על ידי מראיינים שאינם מזוהים עם צוות ההוראה או הפיקוח. ביישובים קריית ארבע ובית אל, הועברו השאלונים על ידי החוקרת, וביישוב ניצן הועברו השאלונים על ידי רכז בני מנשה. חלק מהשאלונים הועברו בבית הספר, לאחר פנייה למנהלי בתי הספר ושיחה עם הורי הנבדקים וקבלת חתימה להסכמתם, וחלקם הועברו במסגרות בלתי פורמליות, כדוגמת מועדונית לאחר שעות הלימודים.

במחקר זה אספנו נתונים על אוכלוסיית היעד כולה ולא מדגם, למעט מספר מתבגרים שסירבו להשתתף במחקר, ולפיכך לא נעשה שימוש בשיטות דגימה ולא נעשה שימוש במחקר זה במקדמי מובהקות.

בחינת השערות המחקר לגבי קשרים בין המשתנים בוצעה באמצעות סדרת מודלים של רגרסיה היררכית מרובת משתנים בשיטת ENTER, באמצעות תוכנת הסטטיסטיקה SPSS גרסה 21.

ממצאים עיקריים: הממצאים מצביעים על דפוסי שתייה מופרזת גבוהים בקרב אוכלוסיית היעד. שיעור ההשתכרות בקרב הבנים גבוה בהרבה (כ 60%) מאשר בקרב הבנות (כ 20%). בדומה למצב אוכלוסיית הנוער היהודית הכללית בארץ (הראל-פיש ושות', 2011), גם כאן שיעורי שתייה מופרזת עולה עם הגיל. נמצא כי לתמיכת הורים קשר חיובי והשפעה על תהליך גיבוש הזהות של מתבגר בן מנשה. הממצאים שהתקבלו מראים, כי מעורבות הורית גבוהה מנבאת באופן משמעותי זהות אתנית מגובשת כבן מנשה. עוד נמצא כי תחושה סובייקטיבית של מעורבות משפחתית גבוהה, מהווה גורם מיטיב בתהליך גיבוש הזהות האישית והאתנית ונמצאה כמנבאת באופן משמעותי זהות אישית מגובשת וזהות אתנית מגובשת. בנוגע לתמיכת הורים בנושאים הקשורים לבית הספר, הממצאים מלמדים כי ככל שתמיכה זו גבוהה יותר, כך הזהות האישית של הנבדקים מגובשת יותר וכן תחושת הזהות היהודית שלהם חזקה יותר. בהקשר לדפוסי שתייה בעייתיים של אלכוהול בקרב מתבגרים בני מנשה נמצא, כי תמיכת הורים ומעורבות משפחתית נמוכות מנבאות הסתברות גבוהה יותר של שתייה בעייתית של אלכוהול.

לתמיכת המורים קשר חיובי והשפעה על תהליך גיבוש הזהות, בעיקר על גיבוש הזהות האתנית והיהודית בקרב קבוצה זו. במחקר זה נמצא, כי תמיכת מורים נמוכה, תפיסה סובייקטיבית חיובית של הישגיות בלימודים ומעורבות משפחתית גבוהה, נמצאו כמנבאים של זהות אתנית מגובשת בקרב מתבגרים בני מנשה.

הקשר בין תמיכת הורים ומורים לבין שתיית אביסה הוא הגבוה ביותר, כך עולה מתוך ממצאי מחקר זה. נמצא כי מעורבות משפחתית נמוכה ותפיסה סובייקטיבית שלילית של הישגיות בלימודים, מנבאות באופן משמעותי דפוסי שתייה בעייתיים של אלכוהול בקרב מתבגרים בני מנשה.

עוד עולה, כי מתבגרים בני מנשה המדווחים על חוסר תמיכת הורים ומורים והם בעלי זהות שאינה מגובשת, יגלו דפוסי שתייה בעייתיים של אלכוהול (שתיית אביסה ושכרות אי פעם) ברמה גבוהה יותר מעמיתיהם הנהנים מתמיכה כזו ומזהות מגובשת.

מסקנות עיקריות: למחקר הנוכחי תרומה רבה להבנת גורמי הניבוי המרכזיים לדפוסי שתייה בעייתיים של אלכוהול וכן לתהליך גיבוש הזהות ולמקומם של המבוגרים המשמעותיים בקרב אוכלוסיית מתבגרים בני המנשה. המחקר מציג גם את ההבדלים בין המינים וכן בין הגילאים השונים בקרב אוכלוסייה זו. כמו כן מכיוון שעד כה לא נעשה מחקר דומה על אוכלוסייה ייחודית זו, מחקר זה מהווה מחקר חלוץ בתחומו ומתוך כך חשיבותו גדולה.

יש חשיבות להמשיך ולעקוב מחקרית אחר אוכלוסייה ייחודית זו, א. במטרה לנטר את יעילות הטיפול בהם בעתיד ושיפור דפוסי השתייה שלהם, וב. על מנת להתכונן לקראת העולים הבאים המתעתדים להגיע לישראל בשנים הקרובות.

הממצאים מדגישים את הצורך הדחוף לעזור לאוכלוסיית היעד להתמודד עם בעיית שתיית האלכוהול בקרבו, וכן יכולים לסייע בגיבוש תוכניות התערבות לאנשי חינוך העובדים עם אוכלוסיית בני מנשה, לאנשי הרווחה והקהילה במקום מגוריהם ולארגון "שבי ישראלי", העוסק בהעלאתם ארצה ובשילובם בחברה הישראלית ומתוך כך לסייע להם בגיבוש זהותם האישית, האתנית והיהודית ובצמצום דפוסי שתייה בעייתיים של אלכוהול.